

Leszek Bednarczuk*

Uniwersytet Pedagogiczny
Kraków

Dziedzictwo (pra)indoeuropejskie w ludowej zoonimii słowiańskiej

Rec.: Stefan Warchoł, **Dzieje i pradzieje Indoeuropejczyków w świetle archaicznej leksyki i zoonimii ludowej**. – Lublin: Polihymnia, 2020. – 182 s.+ mapa.

Zmarły 25 IX 2019 w Lublinie Profesor Stefan Warchoł pozostawił po sobie swoisty testament naukowy, jakim jest recenzowana praca, oparta na wieloletnich badaniach Uczonego nad nazwami własnymi zwierząt (2007–2016). Tematyką etnogenetyczną lubelski uczonej pasjonował się od dawna, publikując serię artykułów na temat pochodzenia Słowian. Drugim nurtem jego badań naukowych były dialektologia, słowotwórstwo i nazewnictwo miejscowe, a największym osiągnięciem organizacyjnym stał się Światowy Kongres Dialektologiczno-Geolingwistyczny w 2000 roku w Lublinie. Przedmiotem ostatniego dzieła Profesora jest próba ustalenia miejsca i czasu powstania praindoeuropejskiej wspólnoty komunikatywnej oraz rozwój powstałych z niej grup etnicznych, ze szczególnym uwzględnieniem Słowian w oparciu ludowe nazwy zwierząt, oraz archaiczne słownictwo odziedziczone z prajęzyka.

Rozprawa składa się z trzech części, z których pierwsza poświęcona jest pochodzeniu ludów indoeuropejskich, rozpadowi prajęzyka i kształtowaniu się

* Leszek Bednarczuk, Professor Emeritus, Pedagogical University of Krakow, Kraków, Poland.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9722-6916>.

e-mail: rocznik.slawistyczny@uni.wroc.pl.

poszczególnych gałęzi (prarodzin): anatolijska, italska, grecka, tocharska, germańska, z dokładniejszym omówieniem wspólnoty „satemowej” (bałtycka, indoirañska, słowiańska). Omówione tu przedhistoryczne wędrówki ludów indoeuropejskich i ich lokalizacje docelowe ilustruje dołączona do pracy mapa.

Część druga zawiera bogaty materiał zoonimiczny, na który składają się 23 leksemy stanowiące podstawy słowotwórcze słowiańskich nazw zwierząt oraz charakterystyka utworzonych od nich derywatów. Należą tu następujące archaiczne appellativa: *biały, brzoza, grzywa, gwiazda, koza, krasy, łusy, malina, miód, młody, mysz, ogień, pstry, puch, raby, rudy, ryży* (pożyczka białoruska w polskim), *siwy, szady, szary, wesoły, wilk, zorza*. Obok wymienionych appellatiwów funkcji imion zwierząt autor analizuje liczne derywaty zoonimiczne, wskazując na ich funkcje (głównie hipokorystyczną), skomplikowaną niekiedy strukturę morfologiczną oraz zróżnicowanie geograficzne, np. północnosłowiański formant z podstawowym *-ch-* występuje w językach wschodniosłowiańskich jako *-u-cha*, a w zachodniosłowiańskich jako *-ocha*. Wschodniosłowiańskie *-avočka* przez ukraiński weszło do gwar słowackich i bułgarskich. Formanty z podstawowym *-č-* występują głównie w gwarach południowosłowiańskich: serbskie *-ča*, macedońskie *-če*, bułgarsko-macedońskie *-čo* i bułgarskie *-ču*. W dziele profesora Warchoła spotykamy liczne tego rodzaju mikroanalizy, rzucające nowe światło na słowiańskie areale gwarowe.

Część trzecia pracy zawiera analizę etymologiczno-semantyczną archaicznego słownictwa wspólnego językom słowiańskim, indoirañskim, bałtyckim i germańskim (35 leksemów): *bóg, gnać, góra, koło, kosa, prosić, sadzić, sen, siostra, słowo, słońce, świekra, watra, wdowa, węgiel, wiatr, wiek, wierch, wieś, wewnątrz, wić, wiosna, włos, wodzić/wieść, wydra, zqb, zięc, zima, zwać, żar, żąc, żona, żreć, żyć*. W oparciu o bogatą literaturę przedmiotu Uczony skrupulatnie zestawia cały dostępny materiał etymologiczny, dochodząc do wniosku, że najsilniejsze w tym zakresie były związki słowiańsko-indoirañskie. Skądinąd wiadomo, że bydlę rogate, jako źródło bogactwa, odgrywało ważną rolę w religii obyczajowości ludów indoirañskich i, jak wynika pośrednio z bogactwa zgromadzonego przez profesora Warchoła zoonimów, także u Prasłowian.

W podsumowaniu Uczony dochodzi w oparciu o wymienione grupy leksemów do wniosków etnogenetycznych na temat pochodzenia i ukształtowania się Słowian i innych etnosów indoeuropejskich; wykorzystuje przy tym wyniki badań archeologii i prahistorii. Profesor Warchoł opowiada się ostrożnie za hipotezą C. Renfrew (1987/2001), że *Homo sapiens* pojawił się w Europie ok. 33000 lat temu (górną paleolit, początki malarstwa jaskiniowego), kiedy nastąpił dynamiczny rozwój człowieka, a wspólnota praindoeuropejska ukształtowała się w XI–X p.n.e. tysiącleciu (mezolit) między Uralem a Morzem Kaspijskim. Rozpad wspólnoty nastąpił w IV–III p.n.e. tysiącleciu, kiedy to ludy indoeuropejskie wyruszyły w kierunku środkowej, południowo-zachodniej Europy, Anatolii, Iranu i Indii. Co się tyczy Prasłowian, to autor wskazuje na ich bliskie związki z grupą indoirañską,

na pograniczu Europy i Azji między Uralem a Morzem Kaspijskim, skąd przesunęli się oni w dorzecze Wołgi i Donu (koncepcja Z. Gołąba 1992/2004, a wcześniej K. Moszyńskiego 1957).

Pisząc o etymologii nazwy **Slověne*, opowiada się za objaśnieniem T. Lehra-Spławińskiego (1946), że ma ona związek z hydronimami typu *Slava*, *Slavica*, *Slawuta*, utworzonymi od praindoeuropejskiego **k'leu-/ *k'lou-*, co mogło mieć miejsce na obszarze dzisiejszej Ukrainy. Ekspansja Słowian na Bałkany w kierunku zachodnim doprowadziła zdaniem autora do kontaktów słowiańsko-celtyckich, których rezultatem mogą być zoonimy z formantem *-ula* (Warchoł 1968). Za szczególną cechę etnosu prasłowiańskiego uczony uważa rozbudowaną organizację rodową oraz zamiłowanie do hodowli zwierząt, głównie krów, wołów, psów i kur. Rozprawę uzupełnia bibliografia i obszernie streszczenie w języku angielskim.

Co się tyczy językoznawczej strony pracy, to na uznanie zasługuje przede wszystkim subtelna analiza semantyczna oraz charakterystyka słotwórcza nazw zwierząt, głównie krów, w poszczególnych językach i dialektach słowiańskich, ze wskazaniem na ich archaiczność, czego dowodzą appellativa. Jak z powyższego omówienia wynika, nawet tak wycinkowe ujęcia słownictwa słowiańskiego, jakim jest zoonimia ludowa, rzuca światło na etnogenezę i przedhistoryczne wędrówki Prasłowian oraz innych ludów indoeuropejskich.

Literatura [References]

- Gołąb Z., 1992/2004, *The origins of the Slavs. A linguist's view*, Columbus (idem, *O pochodzeniu Słowian w świetle faktów językowych*, tłum. M. Wojtyła-Świerzowska, Kraków 2004).
- Lehr-Spławiński T., 1946, *O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian*, Poznań.
- Moszyński K., 1957, *Pierwotny zasięg języka prasłowiańskiego*, Wrocław.
- Renfrew C., 1987/2001, *Archeology and language. The puzzle of Indo-European origins*, London (idem, *Archeologia i język. Łamigłówa pochodzenia Indoeuropejczyków*, tłum. E. Wilczyńska, A. Marciniak, Warszawa ; Poznań 2001).
- Warchoł S., 1968, *W sprawie genezy i funkcji sufiksu -ula w słowiańskich nazwach własnych i apelatywnych*, „Z Polskich Studiów Sławistycznych”, seria 3: *Językoznawstwo*. Prace na VI Międzynarodowy Kongres Sławistów w Pradze (1968), Warszawa, s. 55–63.
- Warchoł S., 2007–2016, *Słownik etymologiczno-motywacyjny słowiańskiej zoonimii ludowej*, t. 1–5, Lublin.
- Warchoł S., 2020, *Dzieje i pradzieje Indoeuropejczyków w świetle archaicznej leksyki i zoonimii ludowej*, Lublin.

Summary

(Proto-)Indo-European heritage in Slavic folk zoonymy

The subject of this review is the monograph of Professor Stefan Warchoł on the (pre)history of the Indo-European peoples in the light of Slavic archaic vocabulary: appellativa and zoonymy (mainly names of cows), which occurs on the whole Slavic territory.

Keywords: Indo-European, Slavic, Polish, heritage, zoonymy.